

Tjek på læremidler!

Hånden på skolebogen – er de læremidler, der bruges i skolen, gode nok? Den diskussion er nærmest fraværende. Men skolen bør have et læremiddelløft.

Af Thomas Illum Hansen, Erik Knudsen og Thorkild Thejsen

Der er brug for mere faglighed og bedre læsning i folkeskolen, hedder det igen og igen. Andre efterlyser mere it. Eller kinesisk, mere disciplin, tydelig ledelse, flere timer og færre elever i klasserne. Eller flere! Til gengæld er der sjældent fokus på de midler, der skal hjælpe os på vej, så vi når de politiske og pædagogiske mål. Og her tænker vi ikke kun på økonomiske midler, som selvfølgelig er vigtige for at kunne nå målene. Vi tænker på læremidler – på de lærebøger, spil, hjemmesider, online-tjenester og engangsmaterialer, der bliver brugt i skolens undervisning.

Skolen skal have et løft, hedder det. Et læseløft. Et kundskabsløft. Et kvalitetsløft. Men der tales ikke meget om nogle af undervisningens vigtigste løftestænger – om skolebogen og alle de andre læremidler. Derfor er det nationale videntcenter for læremidler, *Læremiddel.dk* og fagbladet *Folkeskolen* gået sammen om at sætte læremidler på den pædagogiske og skolepolitiske dagsorden. Målet er at give skolen et læremiddelløft; og midlet er *Læremiddeltjek*, et nyudviklet, digitalt værktøj til vurdering af læremidler, som vil blive gratis til rådighed for alle på folkeskolen.dk.

Læremidler fylder meget i skolens hverdag, men i den offentlige debat bliver spørgsmålet om læremidler ofte reduceret til et spørgsmål om it eller bøger. Det skyldes ikke mindst, at vi ikke har et fælles sprog om læremidler, så vi kan sætte ord på kvaliteter og mangler. Lærerne har brug for fælles kriterier, når de skal vurdere, om læremidlerne hjælper eleverne til at tilegne sig det faglige indhold.

Skolebøger og andre læremidler er også en fast bestanddel på forældremøder, hvor lærerne fortæller om, hvordan klassen arbejder med fx engelsksystemet, og hvordan de forventer, at forældrene hjælper med lektierne. Men hvad skal lærerne fremhæve, hvis fx dansksystemet er nyt og uprøvet? Hvordan skal de tale om, at historiebogen eller materialerne til kristendomskundskab ikke lever op til Fælles Mål 2009, så de skal suppleres med noget andet? Og hvad skal den nyuddannede lærer svare, når Eriks far ved skole-hjem-samtalen påstår, at der findes en bedre tysk bog, eller Fatimas mor efterlyser et andet matematiksystem, fordi datteren ikke forstår tekst-opgavernes abstrakte fagsprog? Dér – og i skolebestyrelsen – ville det være godt at have kendskab til forskellige læremidler og at kunne sammenligne dem. Det ville være godt med fælles vurderingskriterier, som grundlag for en kvalificeret diskussion.

I Politikens kronik skrev professor Niels Egelund 2. juledag lettere sarkastisk: "Det har i en del år ligefrem været betragtet som et adelsmærke, at man selv sammenstykkede sit undervisningsmateriale. Til det kan siges, at de færreste lærere har et uddannelsesniveau og en erfaring, der gør, at de kan sammensætte et fagligt gennemtænkt materiale".

Niels Egelund kan have en pointe. Der er flere tegn på problematisk brug af læremidler. Forældre finder sammenkrøllede kopiark i bunden af børnenes skoletasker. Der er elever, der har vanskeligt ved at løse

de opgaver, de får for, og gruppearbejdet går i stå, fordi læremidlerne ikke indeholder klare instrukser, eller det ikke fremgår, hvad det er, der skal laves – og hvad det er, der skal læres.

Problemerne opstår, når lærerne er under tidspres og er nødt til at sammenstykke ekstraopgaver og elevvejledninger til skolebøger, hvor den faglige progression måske ikke er god nok, eller der ikke er opgaver både til de fagligt svage og de fagligt dygtige elever. Og det bliver ikke bedre, når læreren er syg, og vikaren så ikke kan gennemskue sigtet med de læremidler, der skal holde sammen på undervisningen under lærerens fravær.

Man kan tilføje, at mange lærere heller ikke er klædt på til at analysere og vurdere læremidler, for det har der ganske simpelt ikke været fokus på i uddannelsessystemet, og der er ikke megen hjælp at hente i læreruddannelsen og fra forskere. Derfor er det ikke klart, hvordan vi kommer videre, når Niels Egelund skriver: "Vi bør nok også overveje kvaliteten af vore undervisningsmidler". Hvem er "vi"? Er det staten, forlagene, forskerne, lærerne, læreruddannelsen eller professionshøjskolernes centre for undervisningsmidler? Skal vi have statskontrollerede læremidler som i Kina? Skal vi overlade det hele til forlagene og de frie markeds kræfter? Skal skoler og kommuner være bedre til at investere i læremidler? Skal læreruddannelsen sætte særligt fokus på læremidler, som man fx gør i læreruddannelsen på Fyn? Eller skal politikerne afsætte flere økonomiske midler til centrene for undervisningsmidler, som skal vejlede i anskaffelse af læremidler, men som i disse år beskæres kraftigt?

Svaret er i hvert fald ikke statskontrol. Det har man prøvet i Norge, og erfaringen er, at det har en cementerende og negativ effekt på udviklingen. I et moderne, demokratisk samfund, skal læremidler følge med udviklingen af ny faglig og pædagogisk viden, og det sker ikke, når staten skal være kontrollant. Et mere konstruktivt svar er, at *alle* aktører skal i spil, fordi den teknologiske udvikling gør, at kravene til valg og vurdering af læremidler er blevet skærpet betydeligt. På baggrund af forskning i læremidler i Norden, kan vi således skitsere en række aktuelle udfordringer for lærere, ledere og læremiddelproducenter. Som situationen er i dag, følger indkøb og brug af læremidler ofte en zigzag-kurs styret af pædagogiske modestrømninger, politisk pres og udviklingen af ny teknologi. Og selv om man kan finde gratis opgaver fra nettet, bliver der brugt mange penge på engangskopier og copyright, fordi der ikke foregår en fælles dialog om kvaliteter og muligheder, og fordi der ikke er nogen, der har et samlet over- og indblik i, hvad der findes. Det hjælper ikke Andreas i 2. klasse, at kommunens skoler har adgang til oplæsningsprogrammer, der kompenserer for et læsehåndicap, fx i forbindelse med nationale test, hvis læreren ikke kender programmet eller ved, at kommunen har en abonnementsordning.

I lyset af Pisa-undersøgelserne er det et problem for sig, at der er for få forslag til elevaktiviteter i læremidlerne, der støtter en alsidig udvikling af læsekompetencer. Det er ikke nok at træne læsning i de små klassers dansktimer, det skal foregå i alle fag og på alle klassetrin. At lære et fag er *også* at lære et fagsprog, derfor er det nødvendigt at undersøge, om og hvordan fagets sprog bygges op i læremidlet. Vores første læremiddeltjek viser, at der er meget store forskelle på, hvor forståelige fx læremidlernes ordforklaringer er! Gustav kender måske nok ordet 'forbinde', når han hører det i dansktimen, men i matematik betyder det noget andet. Forudsætningen for, at en undervisning lykkes, så han lærer det, er, at han og klassekammeraterne får en systematisk og vedvarende støtte i den vanskelige overgang fra hverdagsprog til fagsprog. Man kan teste, om Hassan kan stave til 'landbrug', og man kan teste, hvor hurtigt, han kan læse det. Men hvis han ikke forstår, hvad det betyder, når det optræder i en geografi- eller

historieopgave, bliver han hæftet af. Her spiller lærerens præsentationer og forklaringer selvfølgelig en central rolle, men både lærere og elever har brug for læremidler, der støtter denne vanskelige læringsproces. De fleste læremidler indeholder opgaver, hvor elever skal finde og kombinere informationer for at vise, at de har læst og forstået det læste. Der er imidlertid langt imellem opgaver, der udvikler elevernes forståelse, så de også er i stand til at anvende og reflektere over skrevne tekster.

Endelig er det et stort problem, at der mangler forskning i læremidler. Sammen med tre forskningsmiljøer i Norden (Høgskolen i Vestfold, Stockholm Universitet og Åbo Akademi) skal Læremiddel.dk i 2011 kortlægge international forskning i læremidler, men vi ved allerede nu, at der er ganske lidt forskning i læremidler i Danmark.

Vi har derfor ikke tilstrækkelig viden om, hvornår et læremiddel er godt eller dårligt – for hvem og i hvilke sammenhænge. En skolebog er ikke nødvendigvis dårlig, fordi nogen synes, at den ser kedelig ud; ligesom den ikke automatisk er god, fordi den har flotte billeder til opgaverne og sjove tegninger til ordforklaringerne. Og et digitalt læremiddel behøver ikke at være fagligt godt, fordi mange børn synes, at spillene er spændende. Skolen hviler på en 500 år gammel bogkultur. Skolebogen er en indgroet del af den måde, vi forstår undervisning på, og vi skal tænke os godt om i overgangen fra rent bogbaserede til it-baserede læremidler. Mere af den samme, gamle slags er ikke nødvendigvis godt. Men nyt er heller ikke godt, bare fordi det er nyt. Den øgede brug af it-programmer skaber et øget behov for at kunne diskutere og sammenligne forskellige typer læremidler og deres effekt. Skal skolen vælge et nyt bogsystem? Skal den vælge en kombination af bog og web? Eller skal man gå radikalt til værks og vælge en ren it-løsning – og dermed ”slukke for skolens analoge signal”, som det hedder med et nyt, smart slogan? Og hvis skolen vælger – eller påtvinges?! – en overvejende it-baseret løsning, skal man i så fald prioritere digitale læringsressurser, som lærerne selv kan kombinere? Eller skal skolen købe iBøger eller eBøger, der støtter – eller styrer! – lærerens undervisning, fordi forfattere og forlag allerede har truffet en lang række valg om mål, indhold og metoder?

Man kan altid diskutere, om en skole eller kommune bruger penge nok på nye læremidler. Men det er vanskeligt at diskutere, om det er de rigtige læremidler, der investeres i, når vi ikke har et fælles sprog til at føre diskussionen med, og når vurderingskriterierne er forskellige – eller helt fraværende. Derfor er Læremiddel.dk og fagbladet *Folkeskolen* gået samme om at udvikle *Læremiddeltjek*, som et digitalt værktøj, der bliver offentligt tilgængeligt på folkeskolen.dk.

Læremiddeltjek er blevet til i et samarbejde mellem forskere, formidlere og brugere. De problemfelter, som forskerne har identificeret, er blevet diskuteret med skolens praktikere og omsat til seks overordnede kriterier og en spørgeguide. De seks kriterier – tilgængelighed, progression, differentiering, lærerstøtte, sammenhæng og legitimitet – indeholder hver tre gange tre spørgsmål, der guider brugeren gennem en systematisk evaluering, hvor man kommer omkring læremidlet fra både et elev-, et lærer- og et samfundsperspektiv.

Det første kriterium er *tilgængelighed*, fordi alle elever skal have adgang til undervisningens indhold. Anvender man et nyt it-baseret læremiddel, er den umiddelbare bling-bling-effekt fx ikke nok. Det kan godt være, at lyd og billeder fænger ved første blik, men læremidlet skal give eleverne adgang til et fagligt indhold, der giver mening, når de fordyber sig. På samme måde er glittet papir og morsomme øvel-

ser ikke nok i bøgerne. Læremidler skal have en "fun-faktor", men det skal være sjovt i den forstand, at de skal give eleverne smag for den viden om verden, som skolen tilbyder.

Progression er det andet kriterium. Eleverne skal kunne gå til et indhold og bevæge sig frem mod en stadig større forståelse, som man kan opsætte mål for i undervisningen. Nogle læremidler har en progression, hvor man gennemgår et emne trin for trin. Andre læremidler tilbyder en kombination af udtryk, indhold og aktiviteter, der snarere kan beskrives som en voksende kompleksitet eller en spiral. Men uanset, hvilken progression, der er tale om, er det vigtigt at vurdere, om læremidlet bidrager til progression i elevernes læring.

Det tredje kriterium er *differentiering*. Her understreger vi, at eleverne skal have forskellige veje at gå ad i deres læring. Vi tjekker både udtryk, indhold og aktiviteter, så vi får undersøgt, om læremidlet indeholder relevante udfordringer til både svage og stærke elever.

Kriteriet for *lærer støtte* handler om, hvor meget og hvordan læremidlet støtter lærerens planlægning, gennemførelse og evaluering af undervisningen. Derefter fokuseres der med kriteriet for *sammenhæng* på, om læremidlet er med til at skabe en klar og sammenhængende struktur i undervisningen. Med det sidste kriterium vurderes læremidlets legitimitet, dvs. om og hvordan det lever op til folkeskoleloven, Fælles Mål 2009 og ny faglig og pædagogisk viden.

Hensigten med *Læremiddeltjek* er ikke at uddele kokkehuer, men derimod at bidrage til en bredere forståelse af læremidler, så brugerne selv kan være med til at vurdere deres kvaliteter i forhold til netop deres praksis.

Det tager tid at sætte sig ind i, hvad læremidlerne indeholder, og hvad man kan med dem, men tiden er givet godt ud, og den enkelte lærer behøver selvfølgelig ikke at sidde med det alene, og man behøver heller ikke at komme rundt om alle kriterier hver gang. *Læremiddeltjek* er et værktøj, der kan bruges i et samarbejde og en dialog om læremidlerne. Og det gælder ikke blot i skolens team, men også i skolebestyrelser, i læreruddannelsen og i forlagsbranchen, der alle har en fælles interesse i at øge kvaliteten.

Læremiddel.dk og *Folkeskolen* er gået sammen om *Læremiddeltjek*, fordi vi vil have alle aktører i spil, og det kræver en samlet og systematisk indsats. Samtidig tilbyder vi en mere dybdegående behandling af læreplaner og læremidler i skolens fag med serien 'Mål og midler', en stribe udgivelser, der udkommer i løbet af 2011 og 2012 på forlaget Klim.

Vi begynder med et tjek af læremidler til de to store fag dansk og matematik. Inden vi går videre i fagrækken, håber vi, at lærere, skolebibliotekarer og skoleledere, undervisere fra læreruddannelsen, forlagsfolk og andre, der interesserer sig for folkeskolens undervisning, vil deltage i debatten. Vi bilder os ikke ind, at vi kommer med et vidundermiddel, der løser alle problemer. *Læremiddeltjek* er ikke en facilitet, men en invitation til at drøfte læremidler og med dem effekten af de investeringer, der bør og skal gøres i fremtidens skole.

Thomas Illum Hansen er ph.d., leder af Nationalt Videncenter For Læremidler, Læremiddel.dk. Erik Knudsen er cand.scient.pol., rektor for University College Lillebælt. Thorkild Thejsen er lærer og journalist, exam.pæd. PD, chefredaktør for fagbladet Folkeskolen 1987-2010.